

5.3. Securitatea sănătății publice

Sănătatea constituie unul din elementele cheie ale securității umane. De starea ei depinde în mod direct nivelul bunăstării individuale și gradul de dezvoltare umană a țării. Exercițând o influență directă asupra capacităților de muncă, sănătatea amplifică sau limitează opțiunile oamenilor de a valorifica oportunitățile sociale. Persoanele cu o stare a sănătății bună sunt mai puțin expuse factorilor de risc. Dimpotrivă, cei cu sănătatea precară sunt afectați mai dureros de mediul economic turbulent. Maladiile limitează autonomia oamenilor, reduc participarea lor în câmpul muncii și măresc dependența de serviciile medicale. Astfel starea sănătății condiționează gradul de vulnerabilitate al oamenilor. De aceea sănătatea proastă are un impact negativ direct asupra mobilității forței de muncă, productivității și cheltuielilor publice. Efectul cumulativ al sănătății publice își găsește reflectare în indicele dezvoltării umane și are consecințe atât economice cât și sociale. Din acest punct de vedere, sănătatea publică este tratată sub un aspect mai larg ca fiind o bunăstare completă fizică, mentală și socială care nu se referă doar la absența bolii sau infirmității.

Sănătatea publică este condiționată de calitatea și eficacitatea serviciilor pe care le prestează instituțiile medicale. În acest context trebuie menționat că sistemul curent al ocrotirii sănătății în Moldova se caracterizează printr-un *mix de părți slabe și puternice*, generate de originea acestui sector și de particularitățile perioadei de tranziție. Avantajele principale conțin în fond trăsături semnificative moștenite de la modelul precedent de ocrotire a sănătății și constau în următoarele:

- acces universal gratuit la toate serviciile medicale;
- dreptul întregii populații la îngrijirea sănătății;
- dotare bună a sectorului medical primar cu tehnică și personal de calificare înaltă;
- rețea bine structurată și integrată de spitale, clinici și ambulatorii;

- rețea flexibilă de facilități igienice și medicale de prevenire a maladiilor în masă;
- finanțare prioritară integrală de la bugetul public.

În același timp, acest sistem s-a dovedit a fi ineficient în promovarea calitativă a serviciilor medicale. Motivul principal constă în *filozofia veche a sectorului medical*: cetățenii erau tratați mai degrabă ca recipienți pasivi ai serviciilor medicale prestate de către stat decât participanți activi ai procesului de îmbunătățire a stilului lor propriu de trai. Din aceste considerente s-a mizat în exclusivitate pe monopolul statului în ocrotirea sănătății. Drept urmare, managementul intrasectorial s-a dovedit a fi ineficient, cauzând dezechilibre și lipsă de coordonare. Gradul de receptivitate la nevoile locale (mai ales cele rurale) era nesemnificativ, prioritate acordându-se instituțiilor medicale din zonele urbane. În utilizarea resurselor financiare se neglijă principiul eficacității economice.

Situația în sectorul medical s-a agravat considerabil pe durata perioadei de tranziție. Înrautățirea s-a manifestat practic la toți parametrii sistemului de ocrotire a sănătății care pot fi clasificați în următoarele seturi:

- deteriorarea standardelor de trai ale populației;
- creșterea gradului de incidență a factorilor de risc ce subminează securitatea sănătății publice;
- extinderea bolilor de nutriție, infecțioase, sociale și degenerative;
- constrângeri financiare dure;
- remunerarea insuficientă a personalului medical, ce servește drept anti-stimulent pentru executarea calitativă a sarcinilor profesionale.

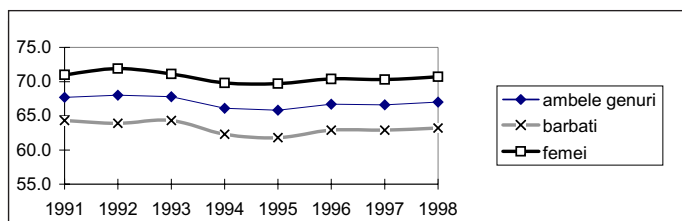
Exponentul calității sănătății-*speranța de viață*-continuă să se deterioreze substanțial. Comparativ cu 1992, durata vieții s-a micșorat de 1,4 ori, reprezentând în 1998 70,7 ani pentru femei, 63,2 ani pentru bărbați și 67 ani-cea medie. La femei această reducere s-a dovedit a fi mai semnificativă - de circa 1,6 ori. Ast-

“Extremis malis, extrema remedia / Maladiile serioase necesită remedii extreme”

Din latina veche

Fig. 5.3.1

Speranța de viață la naștere, ani

Sursă: studiile CȘP al MS

fel durata speranței de viață în Moldova este una din cele mai scurte în Europa.

Una din cele mai îngrijorătoare manifestări în dezvoltarea demografică nefavorabilă din republică este creșterea mortalității populației. În 1998 au decedat 47,7 mii persoane, rata mortalității fiind de 11,1 la 1000 locuitori. Numărul decedaților a depășit numărul celor născuți cu 0,9 mii. Structura mortalității pe cauze de deces în anul trecut relevă că cele mai multe decese (52,7%) au la bază bolile aparatului circulator, urmate de tumorile maligne (11,9%); accidentele, otrăvirile și traumatismele (9,0%); bolile aparatului digestiv (8,9%); bolile aparatului respirator (6,0%). De remarcat faptul că în același timp incidența cazurilor fatale printre bărbați este mai frecventă ca la femei. Din această cauză și nivelul mortalității diferă pe sexe, el fiind cu 14,8% mai mare la bărbați. Destul de alarmant se manifestă tendința creșterii ratei mortalității la populația economic activă. Comparabil cu 1993, nivelul ei a crescut de 1,1 ori, constituind în prezent 41,6% din structura mortalității generale.

O situație precară se constată și în sectorul ocrotirii *sănătății copiilor*. Constrângerile financiare dure, amplificate de creșterea explozibilă a prețurilor la serviciile medicale, au condus la o deteriorare substanțială a stării sănătății lor. Subnutriția a devenit un fenomen obișnuit care afectează marea majoritate a populației, îndeosebi persoanele tinere. Astfel valoarea energetică zilnică a alimentației copiilor acoperă numai 62% din minimumul necesar, iar la proteine și mai puțin, 40%. Ca ur-

mare rata mortalității infantile este de 17,8 la 1000 născuți vii, adică de 3 ori mai mare ca media europeană.

Alarmantă rămâne situația *maladiilor infecțioase* (epidemiile recente de difterie, holeră, rujeolă, parotidită). Din 1990 până în 1998 incidența sifilisului a crescut de 10,6 ori atingând indicii de 165,9 cazuri/100.000 persoane. Suntem în etapa de debut al unei veridice epidemii de SIDA: numai în anul 1998 au fost înregistrate 408 persoane infectate de virusul HIV (pentru comparație: 19 infectați în cei 9 ani precedenți (1986-95 și 47 în 1996). Cu fiecare an crește numărul cazurilor noi de tuberculoză. Imunizarea eficientă a populației devine deosebit de anevoioasă din cauza insuficienței de vaccinuri și de utilaj respectiv.

Incidența maladiilor gastro-intestinale este cea mai înaltă în Europa. Un mare pericol prezintă creșterea numărului de boli cardiovasculare, ictus, reumatism, a diabetului zaharat și a altor maladii cronice, îndeosebi la cei tineri.

Drept parametru al crizei sociale se poate considera creșterea numărului de persoane suferinde de alcoolism și narcomanie, precum și a numărului fumătorilor (îndeosebi printre femei și adolescenți). Conform unei analize oficiale, mai mult de 8% din populația țării are probleme de sănătate datorate excesului de alcool. Începând cu 1990 numărul narcomanilor luați la evidență crește în medie cu 30% anual. Foarte severe rămân problemele traumatismului și deceselor violente.

Persistă o multitudine de probleme legate de mediul ambiant. Merită o deosebită atenție problemele asigurării cu apă potabilă (îndeosebi în localitățile rurale), de prelucrare a tutunului, a deșeurilor toxice, iar în ultimii ani și poluarea aerului în orașe.

Structurile sistemului sănătății suferă o criză profundă în ceea ce privește insuficiența de resurse financiare și folosirea irațională a mijloacelor existente, lipsa medicamentelor necesare și a utilajului. Din acest motiv s-a creat o discrepanță semnificativă între cererea excesivă pentru serviciile medicale și oferta extrem de

redușă. Nedispunând de mijloace financiare pentru a acoperi costul tratamentului, marea majoritate a populației abandonează serviciile costisitoare ale instituțiilor medicale specializate și se auto-tratează în condiții casnice. Ca urmare circa 60% din numărul total de decedați și 30% din decesele copiilor sunt înregistrate acasă. Personalul medical încadrat primește salarii foarte mici, fapt ce provoacă diminuarea aspectului moral, generalizarea procesului de mituire și o atitudine negativă a populației față de acesta.

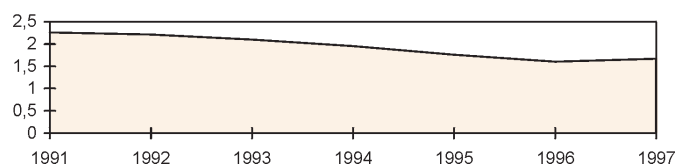
Cauzele stării precare a sănătății în Moldova sunt determinate de prevalența factorilor de risc subiacenți în stilul de viață și în mediul înconjurător, precum și de absența unei profilaxii eficiente și de nivelul scăzut al serviciilor medicale. Situația nu este corectată de programele elaborate deja și de setul de măsuri al Guvernului și al Ministerului Sănătății din cauza finanțării insuficiente.

Efectul implicit al stării precare din sectorul asistenței medicale s-a răsfrânt și asupra parametrilor demografici din Moldova. Pe lângă mortalitatea și morbiditatea înaltă, s-a accentuat tendința scăderii dramatice a natalității.

Comparativ cu 1989 coeficientul natalității s-a micșorat de 1,62 ori atingând în 1998 cota de 10,9 la 1000 locuitori. Au fost înregistrați 46,8 mii nou-născuți sau cu 35 mii mai puțin ca în 1989. Una din cauzele acestei situații o constituie înrăutățirea structurii de vârstă a femeilor. Este știut că femeilor tinere le revine trei pătrimi din numărul total de nașteri, dar numărul lor la începutul anului 1997 era cu aproximativ 80 mii mai mic față de începutul anului 1986, când numărul nou-născuților a fost cel mai mare. Scăderea numărului nou-născuților este cauzată și de micșorarea numărului căsătoriilor încheiate: în 1998 au fost cu 15 mii (sau de 1,6 ori) mai puține decât în 1990. Continuă creșterea ponderii copiilor născuți în afara căsătoriei; în 1998 17,5% față de 10,4% în 1989.

Drept urmare, sporul natural al populației a înregistrat cea mai mică valoare din perioada postbelică: 0,2 promile.

Fig. 5.3.2.

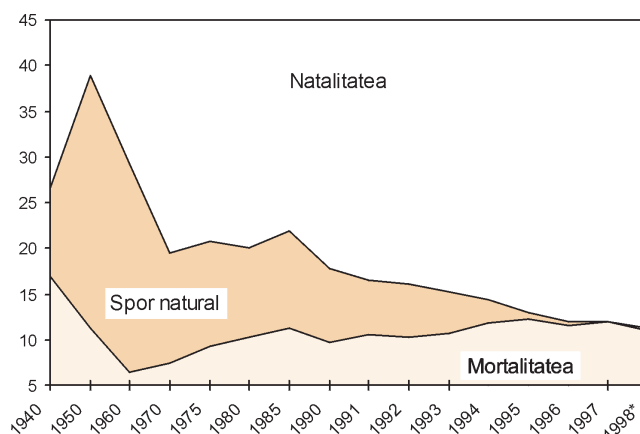
Coeficientul general al fertilității

Sursă: studiile CȘP al MS

Situația aceasta va persista și pe viitor fiindcă nu există premise ce ar genera o schimbare a acestei evoluții. Motivul principal rezidă în coeficientul general al fertilității, care a scăzut până la 1,67 și nu asigură nici reproducerea simplă a populației (2,14-2,15). Toate acestea vor impulsiona pe viitor *fenomenul depopulării* în republică, ceea ce va exercita un impact negativ pe termen lung asupra genofondului uman. Începând cu 1992 populația republicii se află într-o continuă descreștere. La sfârșitul anului 1998 populația republicii era de 4293 mii persoane. În ultimul an rata anuală a creșterii populației s-a diminuat, alcătuind - 0,3% și probabil va rămâne aceeași pe viitor.

Pe lângă natalitate și mortalitate un rol semnificativ în formarea structurii populației îl are migrația. Începând cu anul 1990 proporțiile emigrației sunt cu mult mai mari ca cele ale imigrației. Astfel soldul migrației a devenit negativ, continuând să se aprofundeze pe parcurs: - 2934 persoane în 1996, -3879 persoane în 1997 și -4351 persoane în 1998.

Fig.5.3.3

Sursă: studiile CSP al MS

Analiza celor 21 de obiective prevăzute în “Strategia globală de asigurare a sănătății pentru toți până în anul 2000”, elaborată de Biroul regional OMS, ne dă posibilitatea să afirmăm cu certitudine că nici unul din ele nu poate fi atins de țara noastră în termenii indicați. Mai mult decât atât, în următorii câțiva ani se păstrează premisele de înrăutățire în continuare a sănătății publice.

Este evident că declinul continuu al sănătății publice necesită restructurarea sectorului de asistență medicală. Sănătatea poporului este cel mai important factor pentru dezvoltarea umană durabilă. Trebuie recunoscut că fără a lua măsuri urgente și eficiente, direcționate spre sănătate, reformele, care au loc nu vor atinge rezultatele scontate. În țară persistă în prezent o concepție greșită, moștenită din timpul perioadei sovietice, conform căreia sistemul ocrotirii sănătății (Ministerul Sănătății, instituțiile medico-profilactice, personalul medical) poartă responsabilitatea totală pentru problemele sănătății oamenilor. Însă aceste probleme au devenit în prezent atât de grave și influențate de diverși factori, în special de cei social-economici încât numai cu eforturile Sistemului sănătății ameliorarea este imposibilă. Din studiile făcute s-a apreciat că starea sănătății populației este

determinată de eforturile medicini și intervențiile directe ale acestui serviciu numai în 10% din cazuri, stilul de viață contribuie cu 40%, factorii biologici și ereditari cu 30% și mediul înconjurător cu 20%.

Politica națională în domeniul Sănătății (PNS) este un complex de priorități, strategii și acțiuni practice, coordonat și aprobat la nivel național, subnațional și local, având ca principal obiectiv păstrarea și fortificarea sănătății cetățenilor și națiunii în întregime. Pivotalul transformărilor constă în redefinirea rolului statului în ocrotirea sănătății și activizarea auto—responsabilității pentru starea sănătății individuale. Aceasta presupune (i) alocarea eficientă a resurselor în baza utilizării mai decise a mecanismelor pieței, (ii) o diversitate mai mare a opțiunilor pentru serviciile medicale și (iii) întărirea capacității instituționale a sistemului de asistență medicală prin creșterea gradului de descentralizare a responsabilităților și atribuțiilor manageriale.

Strategia Moldovei în domeniul ocrotirii sănătății a fost elaborată de Ministerul Sănătății în 1997 și a fost adoptată ca document al Guvernului sub denumirea “*Concepția și strategiile de dezvoltare a sistemului sănătății din Republica Moldova în condițiile economice noi pentru anii 1997-2003*”. Obiectivul principal constă în asigurarea accesului liber pentru toată populația la serviciile de asistență medicală. Realizarea acestui scop se bazează pe respectarea următoarelor principii:

- **Prioritatea problemelor sănătății.** Este necesar a se recunoaște că sănătatea este nu numai unul din drepturile de bază ale omului, ci și o resursă a statului, o condiție necesară pentru progresul societății.
- **Echitatea și solidaritatea.** În condițiile crizei actuale, când este evidentă stratificarea crescândă a societății în primul rând în aprovizionarea materială și cu resurse, este necesar a se depune toate eforturile pentru asigurarea accesibilității tuturor cetățenilor la fortificarea sănătății și asistența medico-profilactică. Solidaritatea (între bogați și săraci, sănătoși și

Caseta 5.3.1.

Pilonii reformei asistenței medicale în Moldova:

- ◆ Restructurarea rețelei de acordare a serviciilor medicale cu o capacitate prea mare pentru a obține resurse de la nivelul asistenței medicale de ordinul trei și de a le aloca pentru asistența medicală primară.
- ◆ Consolidarea rețelei de prim ajutor prin acordarea resurselor la finanțarea constituirii unei rețele eficiente de medici generaliști.
- ◆ Legalizarea plăților nelegale, evitarea plăților pentru serviciile medicale arbitrare sau excesive, în special apăsătoare pentru pătura săracă.
- ◆ Determinarea unui nou set de servicii medicale care să corespundă resurselor bugetare, cu alocarea majorității resurselor primului ajutor medical.
- ◆ Centralizarea finanțării asistenței medicale pentru îmbunătățirea distribuirii resurselor între sectoare.

Sursă: Moldova: evaluarea sărăciei, studiu al BM-Moldova, 1999.

bolnavi, tineri și vârstnici) joacă un rol primordial în acest sens.

- *Structuri eficiente pentru prelucrarea, implementarea și monitorizarea PNS.* Recunoscând prioritatea și necesitatea unei astfel de activități, este necesară crearea unor organe eficiente pentru realizarea ei. Se impune susținerea adecvată din partea organelor de conducere, inclusiv asigurarea cu resurse financiare.
- *Relații intersectoriale, programe comune, responsabilitate și evidență.* Pentru atingerea rezultatelor dorite este necesară planificarea integrală, realizarea măsurilor și activităților, precum și evaluarea critică generală a realizărilor obținute de organele de conducere atât de nivelul central, cât și a celor de nivel subnațional/local implicate. În baza unei astfel de colaborări s-ar putea obține cu mai mult succes resurse externe (donate) și folosirea lor rațională pentru sectorul social și ocrotirea sănătății.
- *Consultații și participarea maselor largi ale societății.* Politica Națională de Sănătate nu este un program al unui departament sau chiar al unui guvern. Succesul utilizării acestuia presupune participarea activă a organizațiilor non-guvernamentale, uniunilor profesionale, asociațiilor de interese, informații și participarea tuturor cetățenilor, precum și responsabilitatea fiecărui membru al societății. Este necesară stabilirea unui dialog sigur, precum și a consultațiilor. În aceste relații, participarea mass-media este deosebit de importantă.

Utilizarea și realizarea PNS este un proces îndelungat și dificil. El include câteva etape, cum ar fi: atingerea consensului și determinarea priorităților, definirea sarcinilor și acțiunilor pentru realizarea lor, consultarea largă a populației, oferirea unei puteri legislative PNS (în majoritatea țărilor documentele de acest gen sunt adoptate de Parlament sub formă de Lege). Însă importanța și gravitatea problemelor sănătății impune necesitatea vitală a unei astfel de activități. Principalele obiective pot fi grupate în trei mari categorii:

- *Îmbunătățirea stării sănătății* prin ameliorarea standardelor de trai ale oamenilor, promovarea unui stil sănătos de viață, protecția mediului ambiant și întărirea eficienței serviciilor curative și de prevenire a maladiilor;
- *Ridicarea eficacității serviciilor de asistență medicală* prin aplicarea mai susținută a pârghiilor de piață și diversificarea surselor de finanțare a instituțiilor medicale;
- *Întărirea capacității instituționale a sectorului sănătății publice* prin descentralizarea rețelei de asistență medicală, perfectarea cadrului legislativ și restructurarea managementului sănătății.

Reformarea sectorului de asistență medicală diferă de restructurarea altor domenii ale economiei deoarece serviciile medicale nu pot fi sistate atunci când sistemul economic este în profund declin. Din acest punct de vedere, reformele sectorului medical implică simultan oportunități și riscuri. Oportunitățile majore constau în: (i) tendința liberalizării activității economice și restrângerea semnificativă a rolului statului; (ii) extinderea accesului liber și al opțiunilor oamenilor la o gamă mai diversificată de servicii și produse; (iii) descentralizarea managementului medical și aplicarea pe scară mai largă a alocățiilor rentabile. Factorii de risc ce pot submina într-o măsură oarecare reușita reformelor se referă în primul rând la mediul economic și politic nestabil, precum și la suportul nesemnificativ din partea comunității pentru a aplica reformele radicale în sectorul sănătății.

Trasarea unei strategii viabile pentru inițierea, desfășurarea și administrarea unui proces de renovare a sectorului sănătății într-un mediu turbulent (cazul Moldovei) s-a dovedit a fi o provocare descurajantă pentru cei care fac politica sănătății în Moldova, precum și un proces dificil din punct de vedere tehnic și politic. Aceasta a fost clar demonstrat de acțiunile întreprinse pentru soluționarea a 3 probleme: (i) minimul garantat și gratuit de asistență medicală, (ii) implementarea asigurărilor obligatorii de asistență

medicală și (iii) reformarea teritorial administrativă. Aceste probleme sunt foarte dificile, cer o atitudine intersectorială și au tangență directă cu sistemul de impozitare la Fondul Social și la buget.

Pentru realizarea reformei ocrotirii sănătății în condițiile indicate se țin cont de următoarele principii de bază ale reformării:

- Sistemul centralizat de planificare, gestiune și comandă se înlocuiește prin introducerea diferitor forme de descentralizare (deconcentrare, devoluție, delegare a funcțiilor, etc.) în procesul de luare a deciziilor, alocare a resurselor, dezvoltarea serviciilor, coordonare, control și evaluare.
- La nivel național vor fi menținute politicile și strategiile globale de sănătate, plasând la nivel județean acțiunile de planificare și dezvoltare a sistemului de sănătate. Ministerul Sănătății va susține procesul de reformare a ocrotirii sănătății prin rețeaua sa, cu orizontalizarea treptată a structurilor ierarhice și diminuarea

rolului relațiilor formale administrative în favoarea relațiilor funcționale de colaborare, conlucrare, asociere, coordonare sau integrare. Misiunile lui principale vor include: identificarea și ierarhizarea problemelor majore de sănătate în țară; pregătirea programelor de stat pe termen lung și mediu de dezvoltare sanitară; dirijarea proceselor de planificare în domeniul resurselor umane pentru ocrotirea sănătății; pregătirea anuală a rapoartelor privind starea de sănătate a populației și serviciilor medicale la nivel central și regional.

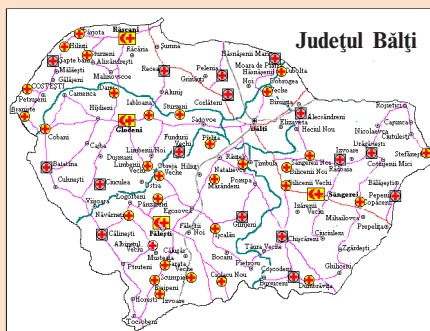
- La nivel județean se propune *Direcția Sănătății publice* instituită ca structură de dirijare a ocrotirii sănătății la acest nivel și subordonată autorităților publice. Această unitate va fi autorizată să: stimuleze și controleze aplicarea cadrului legislativ în domeniul ocrotirii sănătății; să monitorizeze și evalueze starea sănătății și a factorilor care o condiționează; să supravegheze situația sanitar-epidemiologică; să aplice și să adapteze programele naționale de sănătate; să evalueze serviciile medicale; să dirijeze în limita Regulamentului de activitate, structurile sistemului ocrotirii sănătății județean.

Caseta 5.3.2.

Arhitectura ocrotirii sănătății la nivel local

Strategia de reformare a ocrotirii sănătății în Moldova prevede aprofundarea gradului de descentralizare a managementului sănătății publice. Rolul primordial în luarea deciziilor financiare, dezvoltarea instituțiilor medicale și modalitatea prestării serviciilor de asistență medicală va fi plasat la nivel județean. La scară națională vor fi menținute doar politicile și strategiile globale de dezvoltare a sănătății publice. Greul lucrului de planificare, organizare și implementare va fi dus de serviciile respective locale. Noua arhitectură a ocrotirii sănătății la nivel județean constă din 3 elemente: (i) spitale județene cu îngrijire complexă, care corespund numărului de raioane incluse în județ;

(ii) spitale și ambulatorii de circumscripție și (iii) ambulatorii rurale de medicină preventivă. În cazul județului Bălți sunt 4 centre județene complexe; 15 spitale de circumscripție și 31 ambulatorii rurale. Această rețea este mai flexibilă și facilitează accesul populației la serviciile instituțiilor medicale.

Sursă: studiile CSP al MS

Pentru susținerea continuității procesului de dirijare și realizării accesibilității populației la serviciile medicale în condițiile reformei teritorial administrative se propune formarea în fiecare județ a câte 3-4 sectoare sanitare (după numărul de raioane care au intrat în județ). Așadar, rezultă că într-un județ se pot determina 3-5 sectoare de servicii medicale cu îngrijire complexă care pot funcționa și în continuare în mod integrat deservind o populație de 60-100 mii locuitori.

În conformitate cu concepția de reformare a ocrotirii sănătății se constituie două sectoare finanțate independent: sectorul ambulator cu servicii medicale primare și sectorul spitalicesc cu servicii consultative specializate. *Sectorul primar* include majoritatea componentelor din fostul sector ambulator-policlinic, cu

excepția serviciilor specializate. *Sectorul secundar* include toate spitalele care au aparținut raioanelor.

Unitățile sanitare de la nivel local vor fi finanțate din 3 surse: din buget (local și republican) pentru realizarea minimumului de servicii garantat de Stat, din asigurări obligatorii pentru acoperirea pachetului de bază de servicii medicale și din contul serviciilor cu plată.

Astfel, întărirea sănătății publice devine obiectivul prioritar al securității umane. Starea sănătății depinde nu numai de nivelul bunăstării individuale, dar și de performanțele economiei în ansamblu. De aceea restructurarea sectorului medical va fi inclusă în contextul reformelor economice pentru a sincroniza activitățile și efectele lor. Totodată, se va modifica substanțial rolul actorilor pe piața sectorului serviciilor medicale – guvernul și pacienții. Autoritățile guvernamentale își vor asuma responsabilitatea pentru promovarea unui acces liber al tuturor cetățenilor la serviciile medicale, asigurând echitatea și calitatea serviciilor prestate. La rândul lor, persoanele individuale vor deveni participanți activi în asigurarea stării sănătății. Ocrotirea sănătății va fi tratată ca un bun economic care va solicita în mod inevitabil alocarea eficientă a resurselor financiare și un comportament rațional față de consumul serviciilor medicale.

Întărirea securității sănătății publice constituie un proces complex și de lungă durată. Reușita lui depinde în primul rând de mediul economic din țară, dar nu în ultimă instanță și de suportul politic și social al colectivității. De aceea promovarea transformărilor în sectorul asistenței medicale va avea următoarea succesiune:

- *Activități pe termen scurt,* care vor fi concentrate spre asigurarea prestării serviciilor medicale de bază, evitând colapsul total al sectorului medical.
- *Activități pe termen mediu,* care vor fi orientate preponderent către aprofundarea restructurării sectorului serviciilor medicale.

5.4. Accesul la educație

Opțiunea unei educații corespunzătoare face parte din dimensiunile fundamentale ale dezvoltării umane. Accesul la educație este o componentă definitorie a securității sociale și economice. De aceea societatea trebuie să garanteze șanse egale în accesul la educație și să favorizeze dezvoltarea permanentă a capacității umane.

Importanța cunoașterii și educației continue în progresul social și în mod special în formarea capitalului uman, este argumentată științific și recunoscută unanim. În plan global, cererea socială pentru învățământ nu încetează să crească, de aceea educația devine un domeniu central în ierarhia priorităților politicii sociale în toate țările.

Politica statului nostru în domeniul educației este consfințită drept prioritate națională prin lege, având ca obiective fundamentale: asigurarea egalității șanselor la învățatură pentru toate categoriile de populație, formarea cetățeanului prin prisma respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, diferențierea calificărilor adaptate la piața actuală și de perspectivă a muncii, contribuirea la deschiderea personală a elevului.

Indicii statistici de alfabetizare și instruire a populației în Republica Moldova se consideră satisfăcători. Potrivit ultimului recensământ al populației (1989) nivelul de alfabetizare a populației adulte este de 96,4%. Nivelul de instruire a populației și cota de înscriere a elevilor în instituțiile de învățământ corespunzătoare vârstei sunt apropiate celor din țările vecine. Rezerva de învățământ mediu și superior se estimează la 70% din populația adultă. Aproximativ 4/5 din populația în vârstă de 25-40 ani au studii medii și superioare.

Problema esențială a educației rezidă în conținutul și calitatea procesului de învățământ în societatea noastră. Realitatea demonstrează că pregătirea, capacitățile populației de a răspunde adecvat la noile provocări, dictate de tranziția la alte modele de organizare și comportamente sociale, sunt reduse.

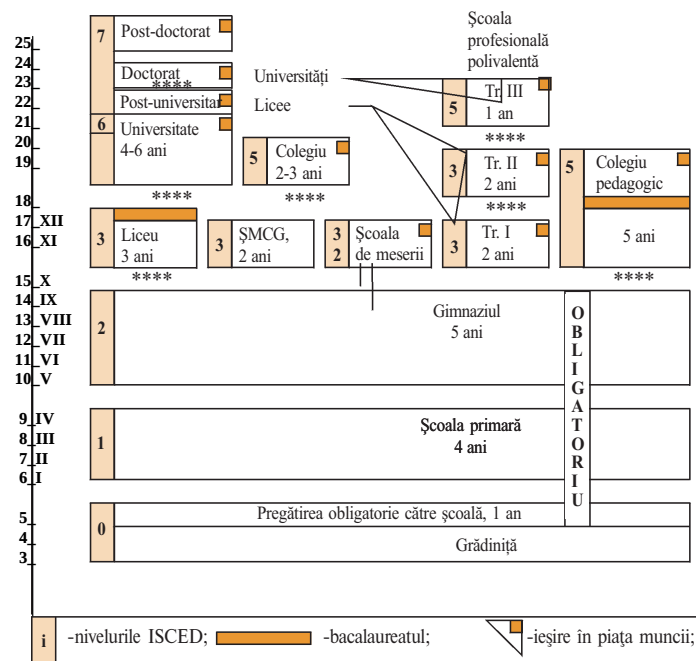
*“Doar cei educați
sunt liberi”*

Epictetus

Fig. 5.4.1.

Sistemul învățământului din Republica Moldova

Vârsta/Clasa

**** - intrare în bază de concurs;

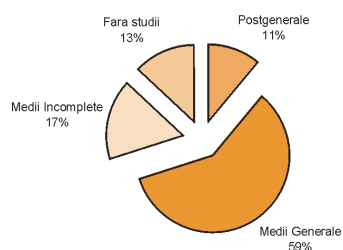
Note explicative:

- studiile post-universitare durează 1-2 ani
- studiile la doctorat durează 3-4 ani;
- studiile la post-doctorat durează până la 2 ani;
- școala de meserii are ieșire numai spre piața muncii;
- examenele de promovare se susțin după fiecare nivel de studii cu excepția grădiniței și a pregătirii obligatorii către școală;
- învățământul de la 3 până la 18 ani este însoțit de învățământul special și complementar

În sistemul de învățământ de toate nivelele din Republica Moldova învață 789,4 mii elevi și studenți (1998-1999), ceea ce reprezintă 73,4% din populația de vârstă școlară și a cincia parte din populația țării. Structura instituțională a

Fig. 5.4.2.

Populația după niveluri de instruire

Sursă: calcule efectuate în baza datelor DSAS

învățământului este în proces de reformare, diversificare și ajustare la standardele occidentale (caseta 5.4.1). Față de anii precedenți rata brută de încadrare în învățământ a înregistrat o ușoară creștere, deși numărul total de elevi și studenți a scăzut cu 120 mii.

Învățământul de bază obligatoriu este de 9 ani și include: 1 an pregătire pentru școală, 4 clase învățământ primar și 5 clase învățământ gimnazial. Rata de cuprindere în rețeaua învățământului de bază, obligatoriu, în anul școlar 1998-1999 este de 92%, iar în cea a învățământului postobligatoriu - 45,5% din populația în vârstă de 16-22 ani. La 1 septembrie 1998 s-au înregistrat 4,7 mii copii în vârstă de 7-16 ani neșcolarizați (în 1997 respectiv 4,5 mii) din care 80% sunt din localitățile rurale. Realmente, obligativitatea școlarizării elevilor în prezent scapă de sub control.

Învățământul de bază și cel superior este organizat în limba română și în limbile minorităților naționale. Limbile moderne se predau începând cu clasa II-a. În învățământul gimnazial limbile moderne se învață în toate clasele, la licee fiind obligatorie predarea a două limbi moderne. Limba rusă se studiază obligatoriu în toate școlile începând cu clasa a V-a.

Sistemul educațional preșcolar încadrează actualmente circa 40% din contingentul total de copii de vârstă respectivă. Ultimul an din structura educației preșcolare include pregătirea obligatorie pentru școală.

În perioada de tranziție educația preșcolară este afectată într-o măsură mult mai mare decât celelalte trepte de învățământ. Continuă să se reducă numărul instituțiilor preșcolare, precum și numărul educatorilor și al copiilor (figura 5.4.1.). Între 1992-1998 s-au lichidat 29% din grădinițe, numărul copiilor instituționalizați a scăzut cu 41%, iar numărul cadrelor didactice s-a redus cu circa 43%.

Procesul de lichidare a grădinițelor a afectat mai ales localitățile rurale (unde locuiesc 64% din numărul copiilor de vârstă preșcolară), măbind decalajul dintre sat și oraș cât privește accesul copiilor la o educație corespunzătoare. Persistă prob-

lemele ce țin de alimentarea copiilor, de asigurarea cu materiale didactice, de reparații curente și capitale ale clădirilor.

În grupele pregătitoare pentru școală sunt încadrați doar 64% din efectivul copiilor de vârstă respectivă. Ceilalți copii nu pot beneficia de învățământul preșcolar obligatoriu, prevăzut de lege, obligativitatea în acest caz rămânând doar declarativă.

În condițiile crizei economice, asigurarea funcționării normale a educației preșcolare devine aproape imposibilă. Specificul regimului de organizare și funcționare a sistemului educației preșcolare impune majorarea contribuției părinților în acoperirea cheltuielilor pentru întreținerea grădinițelor, iar pauperizarea populației limitează accesul egal al copiilor la o educație corespunzătoare.

Învățământul primar încadrează 320,5 mii elevi, ceea ce constituie 96% din contingentul respectiv. La un cadru didactic în învățământul primar revin în medie 22 elevi. Între 1992-1998 numărul elevilor și cel al învățătorilor s-a mărit doar cu 1%.

Învățământul secundar include:

- învățământul secundar general (învățământul gimnazial, învățământul liceal, învățământul mediu de cultură generală);
- învățământul secundar profesional.

În anul școlar 1998-1999 în țară funcționau 1549 școli de zi, din care:

- 107 școli primare separate,
- 631 gimnazii,
- 625 școli medii de cultură generală,
- 143 licee,
- 43 școli pentru copii cu deficiențe în dezvoltare.

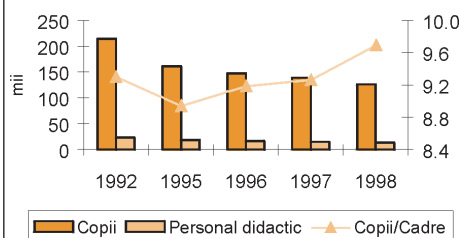
Învățământul secundar include 420,2 mii elevi din care 92% revin învățământului general obligatoriu.

Gradul de cuprindere a populației școlare de vârstă respectivă în învățământul general obligatoriu este de 89,4% manifestându-se o tendință de scădere din cauza abandonului școlar.

La un cadru didactic în învățământul secundar revin 17 elevi.

Fig. 5.4.3.

Învățământul preșcolar

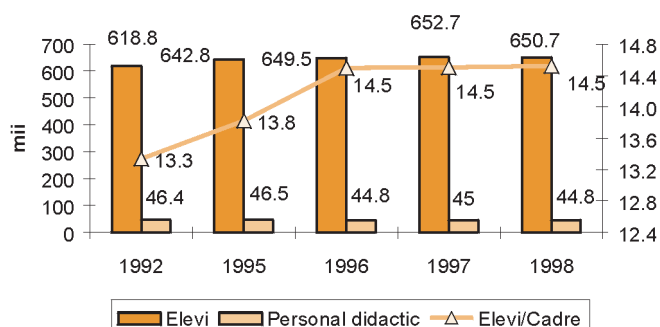

Sursă: datele DSAS

Învățământul liceal cuprinde 106,6 mii elevi (1998/99) sau circa 19% din absolvenții gimnaziilor. Majoritatea liceelor (70%) funcționează în municipii și orașe. Din motive economice accesul la învățământul liceal pentru absolvenții școlilor generale din mediul rural este mai mic decât în mediul urban. Fenomenul acesta reprezintă o evidentă formă de inechitate socială.

Fig. 5.4.4

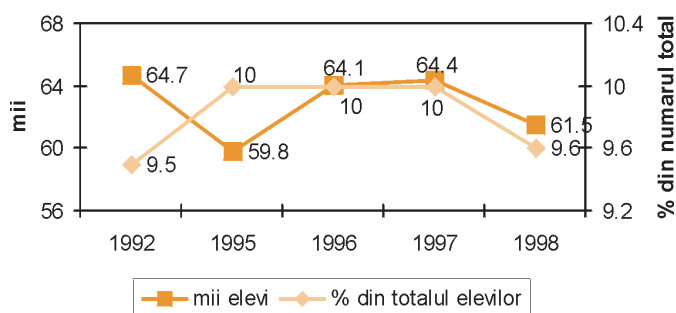
Învățământul de zi (primar, gimnazial, liceal)

Sursă: datele DSAS

Fig. 5.4.5.

Numărul elevilor care învață în schimbul doi

Sursă: datele DSAS

Funcționarea paralelă a două rețele - liceele (clasele X-XII) și școlile medii de cultură generală (clasele X-XI) creează un impact negativ asupra întregului sistem de învățământ. Sunt întreprinse măsuri concrete pentru modernizarea sistemului de învățământ, acordând prioritate liceelor. Astfel, în 1998 au fost deschise 66 licee și 200 de clase liceale. Față de anul 1997, ponderea liceenilor în totalul elevilor s-a dublat, constituind 16%.

Învățământul secundar profesional se realizează în școli de meserii și școli profesionale polivalente. În cele 52 școli polivalente în anul școlar 1998-1999 își fac studiile 26,3 mii persoane, sau 18% din totalul celor înmatriculați în învățământul profesional.

Organizarea adecvată a studiilor profesionale secundare rămâne o problemă și pentru anii următori. Actualele școli profesionale polivalente, instituite în baza fostelor școli tehnico-profesionale, potrivit unei concepții elaborate între 1993-1995, sunt structurate pe 3 trepte și trebuie să asigure concomitent pregătirea profesională și cea liceală generală. Practica arată că majoritatea elevilor nu pot asimila paralel ambele programe. De aceea se lucrează la revizuirea concepției și adaptarea învățământului secundar profesional la cerințele actuale și de perspectivă ale pieței muncii, ținând cont de capacitățile și aspirațiile personale ale elevilor.

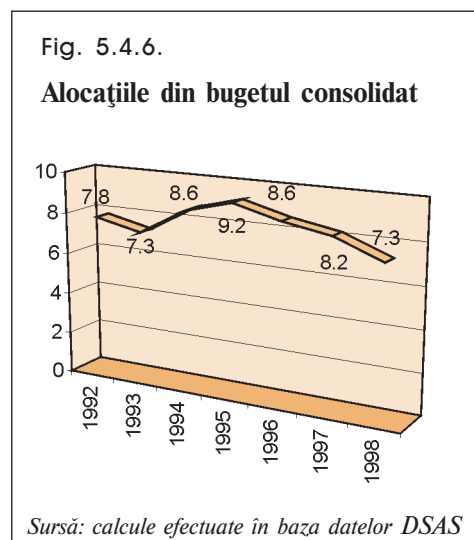
Învățământul superior (public și particular) încadrează 102,4 mii studenți

(1998-1999) înscriși la cele 38 instituții universitare și 56 colegii. La 100.000 locuitori revin 2806 studenți din care 2332 înscriși în învățământul public. La un cadru didactic din sistemul universitar revin 14 studenți. Încadrarea în învățământul superior în 1998 constituie 42,2% din populația în vârstă de 19-22 ani și 26,4% din promoția respectivă a învățământului secundar. (Pentru comparație: acest indicator în 1998 era de 69% în USA, 51% în Japonia; în Franța el s-a ridicat între 1988-1992 de la 36% la 50%). Nivelul de acces în învățământul superior din Republica Moldova a crescut față de anii precedenți mai ales în instituțiile particulare. În 1998 numărul studenților era cu 23% mai mare decât în 1992.

Problemele finanțării educației

În diverse țări, în funcție de specificul lor istoric, economic și social, există diferite mecanisme de finanțare a educației. Toate țările garantează un anumit nivel obligatoriu de învățământ, dincolo de care mai există o mare diversitate de surse, mecanisme și forme de finanțare. Politicile educaționale se construiesc în funcție de obiectivele strategiilor de dezvoltare, de necesitatea garantării accesului egal la educație, de instituirea unei competiții sănătoase în promovarea valorilor, formarea interesului și responsabilității personale pentru permanenta auto-perfecționare. Republica Moldova, ca țară aflată în tranziție, se confruntă cu foarte mari dificultăți în finanțarea adecvată a învățământului, ținând cont și de imperativul optimizării investițiilor care se fac dintr-un buget tot mai redus.

Alocațiile publice sunt mult sub nivelul necesităților, iar gradul de pauperizare a populației nu permite instituirea oficială a unor mecanisme de participare financiară a părinților pentru compensarea deficitului, deși încercări se fac. În consecință: școlile se deteriorează, localuri noi nu se construiesc, reparația și întreținerea curentă (condițiile sanitare, încălzirea, iluminarea etc.) și dotarea școlilor, cu mici excepții, nu corespund unor nici celor mai elementare exigențe de confort. Este suficient să menționăm

că alocațiile bugetare acoperă doar 40% din cheltuielile curente ale învățământului. Cota investițiilor capitale în suma totală a cheltuielilor publice din ultimii cinci ani (1994-1999) nu a depășit 4%.

Suma cheltuielilor publice destinate învățământului în 1998 a fost mai mică decât în 1996 și în 1997, cu respectiv, 17% și 27%, constituind 7,5% din PIB și 21,7% din buget, ceea ce este mai mult decât în alte țări. Dar calculată pentru 1 elev/student, această sumă constituie doar 752 lei pe an (circa 70 US\$ sau 300 US\$ după PPC) ceea ce este foarte departe de necesitățile reale.

Baza materială a școlilor continuă să se deterioreze. În 1998/99 jumătate din școli necesitau reparații capitale (în 1997/98 — a treia parte); 7% din școli erau avariate.

Lipsa alocațiilor a condus la lichidarea așezămintelor extrașcolare — caselor de creație tehnică, a instituțiilor tinerilor tehnicieni, naturaliști, turiști și altele. În ultimii 6 ani s-au închis o treime din numărul bibliotecilor pentru copii.

O alternativă compensatorie a deficitului financiar pentru sistemul educațional este instituirea sectorului particular, prevăzut de lege. Pentru asigurarea dezvoltării și funcționării acestui sector au fost elaborate o serie de acte normative și de reglementare privind criteriile și mecanismul de autorizare a instituțiilor de învățământ.

Actualmente funcționează 163 instituții de învățământ particular, care includ integral structura sistemului de învățământ din republică:

- Instituții de învățământ superior universitar — 27, inclusiv pe lângă universitățile de stat — 10;
- Colegii — 9;
- Licee — 11;
- Gimnazii — 2;
- Școli medii generale — 2;
- Școli primare — 3;
- Școli de meserii — 5;
- Cursuri de instruire pentru adulți și elevi — 101.

Una din problemele principale este asigurarea școlilor cu manuale. În prezent, asistența didactică de la buget este suficientă numai la clasele I-II. În clasele III-IX asigurarea de la buget este la nivel de 30-40%. Fondurile de manuale din bibliotecile școlare au depășit demult termenul de valabilitate. Lipsa finanțelor a impus inițierea comercializării manualelor prin magazine specializate, controlate de MEȘ. Este în curs de implementare sistemul de arendă a manualelor.

În 1997-1998, instituțiile de învățământ preuniversitar, precum și unele colegii și universități, au fost dotate cu computere de ultima generație (885 de clase — circa 10000 locuri de studii), fapt ce creează condiții propice pentru implementarea noilor tehnologii informaționale și didactice în procesul de instruire. Din păcate în prezent această tehnică este folosită doar la 25-35% din timpul posibil.

Din lipsa de spații fiecare a zecea persoană învață în schimbul doi. Din lipsa de mijloace, rămâne nesoluționată problema perfecționării și reciclării cadrelor didactice, în special din mediul rural, care din ce în ce mai mult, din cauza salariilor mici și neachitării lor, sunt nevoiți să-și găsească alte surse de subzistență (lucrări agricole, servicii, comerț, muncii necalificate peste graniță etc.). Dincolo de problema salarizării decente este necesar un nou mecanism de instruire continuă a cadrelor didactice.

Din cauza salariilor mici (media — 200 de lei) și întârzierilor crescânde la plăți, în învățământul secundar în prezent (03.1999) nu sunt ocupate 2200 posturi de cadre didactice, dintre care 40% la limbile străine. 4800 cadre au 1,5 sarcini didactice și mai mult, iar o bună parte din posturi sunt ocupate de pensionari. În școli are loc “îmbătrânirea cadrelor” — fenomen negativ pentru calitatea educației. Tinerii specialiști, absolvenți ai universităților, nu se prezintă la posturi conform repartizării. În 1998, din 2,7 mii de tineri specialiști cu profil pedagogic au fost repartizați în școli 2 mii, din care s-au prezentat la post doar 31%.

Sistemul școlar privat (școli primare, medii generale, gimnazii, licee) cuprinde doar 0,4% din populația școlară, taxa anuală pentru studii fiind între 1-4 mii lei anual.

Privatizarea a cuprins în special învățământul superior (nivelul III) care include actualmente 17% din numărul studenților și continuă să se extindă.

În învățământul mediu profesional și cel superior de stat se extinde din an în an cota studenților care achită taxe pentru învățământ printr-un sistem contractual. În anul școlar 1998/99 își fac studiile în condiții contractuale: 4% din elevii învățământului profesional (taxa anuală 0,25 — 2,3 mii lei), 33% din studenții colegiilor (taxa anuală 0,9 — 2,5 mii lei) și peste 50% din studenții universităților (taxa anuală — 1,3 — 4 mii lei).

Burse bugetare primesc: 65% din numărul elevilor școlilor profesionale de stat (media — 41,5 lei); 41% din numărul studenților colegiilor de stat, secția de zi (media — 44 lei); 43% din numărul studenților universitari (media 56 lei).

Din cele spuse, este absolut evident că în actualele condiții de pauperizare a populației, reducerea drastică a finanțării de stat și privatizarea învățământului, însoțite de creșterea taxelor de studii, afectează substanțial egalitatea accesului la educație și șansele unei dezvoltări durabile în genere.

După gradul său de importanță, garantarea reală a accesului egal la educație echivalează cu alegerea corectă a direcției cimentării securității sociale și dezvoltării umane durabile. În acest context, este oportună instituționalizarea unor noi mecanisme de finanțare a sistemului educațional prin care s-ar asigura:

- diversificarea surselor de finanțare;
- separarea cheltuielilor pentru instruire de cele de protecție socială a studenților;
- diferențierea contribuției beneficiarilor în funcție de venituri;
- formarea unui fond de creditare pe termen mediu și lung pentru obținerea studiilor universitare și altele.

Reforma sistemului educativ

Etaple de reformare pe care le-a parcurs sistemul de învățământ al Republicii Moldova au fost dictate de necesitatea adaptării acestuia la cerințele imediate ale societății: eliminarea doctrinelor politice, a centralismului excesiv, a pregătirii paramilitare. Continuă să fie perfecționate curriculum-ul, tehnologiile didactice, manualele școlare; au fost create noi structuri instituționale; este în continuă perfecționare formarea profesională și managementul educațional.

Aprofundarea reformelor sociale și economice din republică, sincronizate cu tendințele europene, impune promovarea în sistemul învățământului a unei reforme coerente, cu caracter global, cu schimbarea paradigmei și logicii organizării acestuia:

Pozițiile cheie ale reformei din sistemul de învățământ sunt:

- rolul statului în învățământ;
- relațiile învățământului cu piața muncii;
- organizarea sistemului de finanțare;
- controlul eficienței sistemului de învățământ în ansamblu.

Statul renunță treptat la monopolul asupra organizării, finanțării și evaluării educației, însă, în același timp, determină zonele prioritare de educație, stabilește, în contextul reformei teritorial-administrative, responsabilități și competențe concrete pentru fiecare nivel de management educațional, pe verticală și orizontală.

Un imperativ al timpului este promovarea învățământului non-public, crearea condițiilor propice pentru colaborarea tripartită la definirea standardelor ocupaționale, participarea sectorului privat la finanțarea și dirijarea învățământului profesional, atragerea surselor noi de finanțare a învățământului.

Concepția dezvoltării învățământului în Republica Moldova, Legea Învățământului, precum și alte documente normative și programe de reformare ale MEȘ care definesc politica în domeniul educației, fixează o serie de priorități ale reformei

învățământului orientate spre obiectivele strategice ale dezvoltării umane durabile:

- asigurarea calității standardelor educaționale în învățământul obligatoriu;
- actualizarea și modernizarea conținutului educației: planuri, programe, manuale, materiale, accesorii pentru toate profilurile și disciplinele de învățământ;
- reforma sistemului de evaluare și examinare;
- restructurarea sistemului de formare și perfecționare a cadrelor didactice;
- eliminarea monopolului la elaborarea și editarea manualelor școlare, crearea unei noi piețe a acestora;
- restructurarea învățământului secundar tehnic profesional, eliminarea treptată a specializărilor înguste, introducerea abilităților/deprinderilor cheie, asigurarea unui pivot comun de pregătire generală, pe baza principiului “familie ocupațională”;
- formarea și funcționarea mecanismului de evaluare și acreditare a instituțiilor de învățământ public și privat;
- dezvoltarea și diversificarea surselor de finanțare a învățământului;
- reforma învățământului superior, cu asigurarea calității standardelor de formare inițială, a cercetării, a statutului corpului didactic și personalului auxiliar, a raporturilor de autonomie (învățământ public și privat), a mecanismelor de administrare și management, a evaluării și acreditării instituționale, etc.
- descentralizarea progresivă a mecanismelor manageriale, de administrare, finanțare și gestionare a instituțiilor de învățământ prin delegarea competențelor către organele teritoriale.

Pentru a realiza obiectivele educației în contextul managementului și finanțării, ținând cont și de adaptarea învățământului general și profesional la standardele in-

ternaționale, la strategia și necesitățile economiei naționale și locale, statul urmează să facă o redistribuire adecvată a competențelor și responsabilităților autorităților publice de toate nivelele (național, județean, local).

În elaborarea strategiilor de dezvoltare și reformare a sistemelor de educație, Republica Moldova a beneficiat de contribuția și suportul financiar al Băncii Mondiale, Fundației Europene pentru Pregătirea Profesională, UNICEF și Fundației Soros.

Cele mai importante proiecte în derulare sunt următoarele:

Proiectul PETI (*Program de Educație Timpurie Individualizată*), realizat conform Programului de Cooperare UNICEF — Republica Moldova. Este destinat învățământului preșcolar și se află la jumătatea termenului de implementare;

Proiectul “*Reforma învățământului general în Moldova*”, cofinanțat de Banca Mondială și destinat primei etape de reformare a învățământului general obligatoriu (clasele I-X). Obiectivul cheie al acestui proiect este îmbunătățirea învățământului, adaptarea lui la cerințele noului mediu social, politic și economic prin modernizarea curriculum-ului școlar, elaborarea noilor manuale, materiale didactice, perfecționarea cadrelor, elaborarea și implementarea noilor tehnologii didactice și crearea unui sistem modern de evaluare a rezultatelor școlare;

Proiectul “*Asistența pentru reforma sistemului de instruire și pregătire profesională*”, sprijinit de TACIS pentru dezvoltarea unui sistem modern de educație generală și profesională, adecvat condițiilor de tranziție la economia de piață. Asistența tehnică este asigurată de TACIS, iar obiectivul general este promovarea acțiunilor și capacităților instituționale pentru reforma instruirii și pregătirii profesionale. Proiectul va contribui la formarea unei baze de capital uman și astfel la dinamizarea pieței muncii. Obiectivele specifice ale proiectului sunt: elaborarea și implementarea parțială a unui program strategic pentru instruirea profesională și politica de instruire; implicarea activă a

celor mai importanți factori de decizie instituționali, economici și sociali în procesul de evaluare a necesităților funcționale, locurilor de muncă și instruirii; revizuirea și eficientizarea procesului de elaborare a planurilor de învățământ și a programelor de studiu.

Proiectele *TEMPUS*, lansate în Republica Moldova în 1994 sunt destinate reformei învățământului superior. De aceste proiecte au beneficiat atât instituțiile de stat, cât și cele particulare: Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea de Stat “Alec Russo” — Bălți, Universitatea Tehnică a Moldovei, Universitatea Pedagogică “Ion Creangă”, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Universitatea de Studii Umanistice. În 1998 erau în derulare șase proiecte.

În 1999 se mai lansează alte 7-10 microproiecte. Domeniile prioritare: managementul universitar, studii europene, drept european și internațional, diplomația, economia aplicată (agricultura, industria de prelucrare a produselor agricole, turismul, etc.).

O serie de proiecte susținute de diverse organizații internaționale tratează probleme umane specifice educației cum ar fi: protecția socială a copilului, educația copiilor dotați, educația copiilor cu o dezvoltare specifică (handicapați sau cu deficiențe mintale) și altele. Acestea se referă la un contingent de 3-4% din numărul copiilor de vârstă respectivă. Alte programe sunt consacrate unor aspecte particulare sau locale de management educațional.

Toate proiectele sunt utile și contribuie la democratizarea autentică a sistemului educativ care trebuie să se transforme într-un mediu de dezvoltare personală a copiilor, tinerilor și adulților.

Concluzii

În contextul situației create și tendințelor de dezvoltare a economiei naționale, sincronizării cu direcțiile de dezvoltare a standardelor europene, sistemul învățământului din Moldova este nevoit să depună tot mai multe eforturi pentru a face față sarcinilor puse în fața lui. Prior-

itatea națională a învățământului, consfințită prin lege, urmează a fi implementată la toate nivelele de competență în sensul responsabilității societății pentru soluționarea problemelor învățământului, dar și a responsabilității învățământului pentru starea actuală din societate în ansamblu și economie, în particular. Acest deziderat poate și realizat doar prin crearea unor mecanisme eficiente de constituire a unui învățământ participativ, unde fiecare este responsabil pentru domeniul său.

În mod special necesită o soluționare urgentă următoarele probleme: diversificarea surselor de finanțare; separarea cheltuielilor pentru instruire de cele de protecție socială a studenților; diferențierea contribuției beneficiarilor în funcție de venituri; formarea unui fond de creditare pe termen mediu și lung pentru obținerea studiilor universitare și altele.

5.5. Mediul cultural

Mediul cultural reprezintă un ansamblu de condiții și factori culturali, ce constituie o ambianță spirituală, în care se desfășoară activitatea comunității umane. Interpretarea modernă, în sens larg, a noțiunii de cultură ca “formulă integrală a vieții oamenilor” cuprinde toate aspectele dezvoltării umane. Cultura politică și civică, cultura de consum și de moravuri, cultura ecologică - acestea și alte categorii caracterizează diverse aspecte ale ansamblului cultural al unei comunități.

În mod tradițional, mediul cultural în Republica Moldova s-a constituit în contextul a mai multor factori:

- heterogenitatea etnică a societății;
- impactul dominațiilor străine (turcă, elenă, slavă), pe parcursul a câtorva secole;
- gradul avansat de ideologizare a societății în secolul XX;
- procentul înalt al populației rurale, fapt ce a determinat o anumită mentalitate a oamenilor.

Schimbările care au avut loc în perioada trecerii de la economia planificată la economia de piață au produs modi-

ficări de structură ale societății: pe de o parte s-a redus accesul la serviciile culturale, iar pe de altă parte s-au produs modificări pe piața de consum a valorilor culturale în funcție de poziția socială a diferitelor grupuri ale populației.

Pentru aprecierea mediului cultural din Republica Moldova trei aspecte trebuie luate în considerare:

- 1) nivelul de instruire, care determină necesitățile culturale;
- 2) condițiile economice, care determină accesibilitatea bunurilor culturale;
- 3) timpul liber.

Cadrul legislativ al culturii în Republica Moldova se află în curs de constituire. În 1997 Ministerul Culturii a elaborat proiectul Legii Culturii, care stabilește principiile de bază ale politicii culturale a statului. Examinat și aprobat de Guvern în 1998, proiectul a fost remis pentru dezbateri în Parlament. Odată cu adoptarea acestei legi fundamentale, activitatea legislativă în sfera culturii ar putea fi dinamizată, Legea Culturii servind drept suport pentru elaborarea unui set de acte normative în domeniu.

În anii 1997-1998 au mai fost elaborate, cu concursul Ministerului Culturii, proiectele legilor “Cu privire la meșteșugurile artistice populare”, “Cu privire la activitatea editorială”, aflate în stadiu de examinare. Stabilind obiectivele prioritare în domeniu, Programul de Stat “Dezvoltarea și ocrotirea culturii în anii 1997-1998” a punctat cadrul acțiunilor menite să contribuie la salvagardarea moștenirii culturale, schițând totodată și direcțiile ei de perspectivă.

Pentru a analiza **situația economică** a culturii, trebuie să fie luate în calcul următoarele elemente: indicatorii de finanțare; investițiile în cultură; gradul de accesibilitate la bunurile culturale; starea bazei materiale a culturii; indicatorii de funcționare ai instituțiilor de cultură.

În condițiile de criză economică, alocațiile de la bugetul de stat destinate culturii se reduc an de an. În 1998, pentru sistemul Ministerului Culturii au fost alocate 20,3 mln. lei, ceea ce reprezintă

77 la sută din suma prevăzută (26,4 mln. lei) și 35-38 la sută din suma necesară (58,2 mln. lei). Sfera culturii se confruntă astfel cu o permanentă penurie de resurse financiare.

Dificultățile bugetului determină instituțiile de cultură să apeleze la surse financiare de alternativă (prestarea serviciilor cu plată, organizarea cursurilor prin contract în instituțiile de învățământ artistic, închirierea spațiilor disponibile). În 1998 s-a făcut remarcă un anumit progres privind diversificarea surselor de finanțare a instituțiilor de cultură și trecerea acestora de la finanțarea exclusiv bugetară la cea mixtă. Suma de 1,5 mln. lei acumulată din surse extrabugetare (cu 157,5 mii lei mai mult decât în anul 1997) a fost completată, prin contribuția sponsorilor locali, cu 3,8 mln. lei.

Reducerea rolului statului în subvenționarea culturii condiționează creșterea contribuției sponsorilor și a diferitelor fundații publice și private, inclusiv internaționale. Este important ca instituțiile pri-

“Spiritul pune în mișcare materia”

Vergiliu

Caseta 5.5.1

Globalizarea și cultura

Cultura, comunitatea și securitatea umană sunt interconexe — însă prea deseori subminate de invaziile globalizării. Comitetul Mondial pentru Cultură și Dezvoltare a recunoscut principiul larg de protecție a diversității culturale în timpul încurajării schimburilor culturale. Echilibrarea acestor două aspecte este o sarcină complicată și contradictorie — însă țărilor care doresc să-și protejeze moștenirea lor culturală trebuie să li se permită aceasta...

Globalizarea deschide viețile oamenilor către cultură și întreaga sa creativitate — și către circuitul de idei și cunoștințe. Însă noua cultură, impusă de piețele globale ce se extind, ne alarmează. După cum s-a exprimat atât de elocvent Mahatma Gandhi mai devreme în acest secol: „Eu nu vreau casa mea să aibă pereți în toate direcțiile și ferestrele să fie închise. Eu aș vrea ca culturile de pe toate țărmurile să plutească pe lângă casa mea cât mai liber posibil. Însă eu refuz să fiu dat jos de pe picioare de oricare din ele.” Azi circuitul culturilor este neechilibrat, puternic îndreptat spre o singură direcție, de la cei bogați spre cei săraci.

Asemenea manifestări ale culturii străine pot să pună la risc diversitatea culturală și sa-i facă pe oameni să se teamă să nu-și piardă identitatea sa culturală. Ceea ce este necesar pentru a susține culturile indigene și naționale — este de a le lăsa să înflorească de rând cu culturile din străinătate.

Sursa: Raportul pentru Dezvoltarea Umană 1999, pp. 4-5, 103

vate, acumulând fondul de capital necesar să-și asume o parte de responsabilitate pentru sfera social-culturală. (Deocamdată, inițiativa privată în cultură se manifestă în domeniul editării de carte și al show-business-ului.)

În Republica Moldova, promovarea acțiunilor culturale prin intermediul instituției de sponsorizare se află în fază incipientă. S-au constituit primele fundații publice care au decis să sprijine, în mod prioritar, tinerele talente prin acordarea burselor, granturilor pentru studii peste hotare, participarea la festivaluri, concursuri, expoziții și organizarea concertelor și spectacolelor.

Deocamdată însă, situația financiar-economică precară din țară nu permite realizarea unui pronostic optimist cât privește permanentizarea unui suport financiar rezultat din sponsorizări și acțiuni de mecenat.

Reducerea masivă a alocațiilor de la buget pentru cultură determină reducerea numărului instituțiilor de cultură și a lucrătorilor din cadrul acestora și scăderea nivelului general de cultură a societății.

Insuficiența resurselor bugetare blochează funcționarea instituțiilor culturale de stat. În virtutea circumstanțelor, activitatea acestora este reorientată adesea în direcția obținerii unui profit comer-

cial, ceea ce afectează potențialul cultural al țării. Iminența descalificării însoțește reducerile de personal din sfera culturii, mai ales a specialiștilor din domeniul profesiilor de creație a căror instruire este extrem de costisitoare. Reducerea accesului la bunurile culturale și degradarea obiectivelor culturale au ca efect scăderea rolului culturii în viața societății. Salariul lunar extrem de mic în sfera culturii (209 lei, față de 250,4 lei media pe țară (38 \$ până în august 1998 și 20,5 \$ la sfârșitul anului) nu acoperă nici minimul necesar pentru existență. Populația este constrânsă să caute surse suplimentare de câștig, marea majoritate a potențialilor consumatori de bunuri culturale fiind pusă în imposibilitatea de a dispune de timp liber, una din premisele acțiunii de consum al actului de cultură.

La începutul anilor '90, Republica Moldova dispunea de o **infrastructură culturală** dezvoltată, care includea:

- sistemul instituțiilor de învățământ artistic, general și special;
- sistemul de instruire a unui spectru larg de specialiști din domeniul culturii;
- rețeaua instituțiilor de spectacol;
- rețeaua de muzee, complexe muzeale și săli de expoziții;
- un sistem dezvoltat de biblioteci;
- sistemul de editare a cărții și de difuzare a producției poligrafice;
- rețeaua de instituții culturale din teritoriu (case și cămine culturale);
- sistemul instituțiilor sindicale de cultură;
- industria cinematografică și sistemul de difuzare a filmului.

Sistemul învățământului artistic în Republica Moldova a fost întotdeauna accesibil pentru păturile largi ale societății, oferind mai multe tipuri și forme de studiu artistic (atât general - școli de arte de 7 ani, studiouri, centre ale creației copiilor, cercuri extrașcolare, școli artistice de 5 ani pentru adulți cât și special (licee-internat, colegii, instituții superioare de învățământ artistic). În situația în care volumul alocațiilor de la bugetul de stat

Tabelul 5.5.1

	1990	1998
Școli de muzică, arte plastice, arte: total unități	138	118
Din care în Chișinău	7	10
Elevi, total	31,519	19,905
Din care în Chișinău	4,133	4,186
Cadre didactice ale școlilor de Muzică și școlilor de arte plastice: total persoane	2,713	2,131
Din care în Chișinău	406	502
Licee-internat de arte plastice, de muzică, total unități	3	3
Elevi, total	692	900
Cadre didactice, total persoane	230	290

Sursă: datele Ministerului Culturii al Republicii Moldova

destinate învățământului artistic este în permanentă scădere, statistica reflectă reducerea spațiului ocupat de acest segment al culturii, ce suferă o degradare evidentă.

Datele demonstrează reducerea numărului general de elevi din școlile de arte plastice din țară: în 1998, cu 63,2 la sută în raport cu anul 1990. Doar în Chișinău se înregistrează o situație mai bună. În 1998, 3% din 650,7 mii elevi frecventau școlile de arte, în timp ce în 1990 - 4,3 la sută din 732,4 mii elevi. În singurul din țară liceu-internat de coregrafie, studiază 170 de elevi.

Rețeaua de instituții culturale din teritoriu aflate în subordinea Ministerului Culturii era formată în 1998 din 1229 unități. În mod tradițional, centrele de cultură de la sate (biblioteci, complexe teatral-concertistice, formații artistice de amatori, cercuri extrașcolare de creație, asociații ale meșteșugarilor artistici populari) au fost un punct de atracție pentru populație, contribuind la formarea mediului cultural în societatea rurală și menținerea unui anumit nivel de cultură. Funcționarea acestor instituții a fost însă afectată de consecințele crizei economice. În 1998, doar 44 % din patrimoniul imobil al instituțiilor de cultură se afla într-o situație satisfăcătoare. Aflate în imposibilitatea de a achiziționa instrumente muzicale și costume, de a reînnoi utilajul audio-vizual învechit, instituțiile de cultură parcurg o perioadă dificilă care afectează calitatea prestațiilor culturale în mediul rural. În 1998 a continuat exodul specialiștilor din sfera culturii: 233 specialiști au părăsit locurile de muncă.

Noile forme de finanțare a culturii în teritoriu sunt încă insuficient dezvoltate. În timp ce ponderea populației rurale este de 54 %, suma veniturilor rezultate din prestarea serviciilor culturale cu plată și închirierea spațiilor disponibile a reprezentat, în 1998 doar 864,0 mii lei sau, în medie 686,7 lei pentru fiecare instituție. Sponsorii locali au preferat să susțină participarea formațiilor artistice de amatori la diverse festivaluri internaționale (61 de participări) și mai puțin să investească

în acțiuni menite să sprijine dezvoltarea bazei materiale a culturii. Deși există anumite tendințe pozitive în viața culturală de la sate, s-a redus numărul formațiilor muzicale, coregrafice, de teatru popular ale artiștilor amatori. Din 4508 colective artistice înregistrate în 1997, la sfârșitul anului 1998 au rămas 4048 (89,8 %). În scopul revitalizării centrelor de cultură și menținerii activităților culturale în teritoriu, Programul de Stat "Dezvoltarea și ocrotirea culturii și artei în Republica Moldova" prevede descentralizarea atribuțiilor și delimitarea lor între centru și autoritățile publice locale. Au fost puse în aplicare programe culturale locale, în conformitate cu particularitățile etno-culturale și social-economice din zonă.

Rețeaua bibliotecilor publice cuprinde 1528 unități (exceptând bibliotecile școlare și științifice ale universităților, instituțiilor de profil, departamentale și sindicale), cu un fond general de carte de 20,5 mil. exemplare. În pofida unor condiții nefavorabile (starea deplorabilă a clădirilor, deconectările de la sistemul termoelectric și telefonic, lipsa mijloacelor pentru completarea fondurilor de carte și presa scrisă, restanțele la salariu), în 1998 s-au îmbunătățit pentru prima dată indicii de funcționare a acestor instituții.

Numărul bibliotecilor continuă să scadă (în 1998 cu 7 unități), ca și cel al specialiștilor în domeniu (pe parcursul anului, statele de funcțiuni ale bibliotecilor s-au redus cu 55 de unități, iar 25 % din 2707 locuri de muncă sunt ocupate într-un regim incomplet), cu toate acestea, în 1998 a crescut numărul utilizatorilor de carte cu 11,1 mii, precum și indicii de lectură și de circulație a fondului de carte (cu 429,5 mii exemplare). Acest fapt atestă nu numai un anumit reviriment al interesului pentru carte, dar și restructurarea activității bibliotecilor, care au reușit astfel să devină un punct de atracție pentru cititori. Obiectivul prioritar de perspectivă al bibliotecilor îl constituie informatizarea acestora. Programul privind dezvoltarea bibliotecilor în anii 1998-2000 adoptat de Guvern, Programul cu privire la conservarea și restaurarea patrimoniului im-

primat “Memoria Moldovei”, Hotărârea Guvernului cu privire la depozitul legal - sunt orientate în direcția soluționării problemelor bibliotecilor și ameliorării funcționării lor la nivel național.

Rețeaua instituțiilor de spectacol care include 13 teatre profesionale (inclusiv 3 municipale) și 6 instituții de concert (inclusiv Filarmonica Națională, Sala cu Orgă și Circul de Stat) a fost păstrată intactă. Alocățiile de la bugetul de stat pentru instituțiile de spectacol constituie 40,3 % din cheltuieli și sunt utilizate pentru achitarea serviciilor comunale și a salariilor. Noile montări de spectacole ale teatrelor sunt realizate din sponsorizări și surse proprii. De regulă, toate instituțiile de spectacol sunt non-profit. Majorarea prețurilor biletelor este, deocamdată, imposibilă în condițiile solvabilității scăzute a populației, iar reducerea cheltuielilor pentru serviciile comunale prin reutilizarea tehnică a clădirilor solicită mijloace suplimentare. Posibilitatea de a desfășura o activitate comercială profitabilă este de asemenea redusă, datorită unui sistem fiscal defavorabil. De aceea, în condițiile în care au datorii permanente, teatrele mizează pe sponsori, menținându-și astfel activitatea și realizând reprezentații solicitate de publicul spectator.

În anii 1997-1998 a fost realizat un program de scurtă durată menit să sprijine și să promoveze dramaturgia națională: organizarea unui Atelier de dramaturgie și a Concursului național de dramaturgie, montarea și editarea pieselor câștigătoare și, în final, desfășurarea Festivalului național de teatru. Din păcate, teatrele reprezintă, în Republica Moldova, exclusiv o parte a vieții culturale urbane. Deplasările în teritoriu sunt practic suspendate, deoarece atât colectivele artistice cât și autoritățile locale nu dispun de mijloacele necesare pentru a satisface

necesitățile culturale ale populației din localitățile rurale.

Moldova a fost întotdeauna cunoscută prin bogatele sale tradiții muzicale, atât cele ce țin de muzica populară, cât și de muzica profesionistă. Teatrul Național de Operă și Balet, formațiile muzicale, inclusiv două orchestre simfonice și una de cameră, două capele corale, numeroase formații artistice de muzică populară (“Lăutarii”, “Fluieraș”, Ansamblul de dansuri populare “Joc”), cu un remarcabil palmares internațional, se confruntă cu probleme financiare, remediate pe moment din contul turneelor în alte țări.

Muzeele și monumentele de arhitectură și istorie de pe teritoriul Republicii Moldova, reprezentând memoria culturală a comunității, reflectă o mare parte a istoriei și civilizației, începând cu epoca neolitică. Însă în domeniul ocrotirii patrimoniului cultural imobil, din lipsă de alocații de la buget, lucrările de restaurare a monumentelor sunt stopate încă din anul 1994. Sunt suspendate programele de stat “Orașul medieval Orhei” (deviz estimativ 15 mln. lei), Complexul monastic “Căpriană” (20 mln. lei). În stare gravă se află monumente de istorie și arhitectură cum ar fi Muzeul Național de Arte Plastice (deviz estimativ 15 mln. lei) și Biserica Adormirea Maicii Domnului din Căușeni (2 mln. lei). În condițiile în care muzeele nu dispun de mijloace pentru achiziția de exponate noi, se constată scoaterea din țară a unor obiecte unice de arheologie și artă.

Manifestările culturale (festivaluri, expoziții) la nivel național și internațional au devenit o parte componentă importantă a mediului artistic al țării, animat în 1998 de multiple evenimente culturale. Muzeele din țară au vernisat 315 expoziții dedicate diferitelor aspecte ale istoriei și culturii Moldovei și altor țări. În pofida condițiilor social-economice precare, au fost reluate manifestări culturale precum Festivalul internațional de muzică “Mărțișor”, (ediția a XXXIII-a), Festivalul internațional al vedetelor de operă și balet “Vă invită Maria Bieșu”, (ediția a IX-a), Festivalul internațional “Zilele muzicii noi” (ediția a VIII-a) - manifestări care

Tabelul 5.5.2

	1997	1998
Numărul premierelor	33	27
Numărul spectacolelor	1548	1442
Sursă: datele Ministerului Culturii al Republicii Moldova		

probează un nivel performant al artei muzicale profesioniste din Republica Moldova. S-au desfășurat, de asemenea, festivalurile folclorice tradiționale “La vatra hotelor”, “La stână”, “Sărbătoare pe Botna”, “Alunelul”, “Nufărul alb”, “Meșterul Manole”, “Rapsozii”, “Hora mare” etc., care demonstrează eficiența implicării organismelor de cultură din teritoriu în păstrarea și renașterea formelor tradiționale de cultură artistică. Expozițiile-concurs “Salonul de primăvară” și “Salonul de toamnă”, cu participarea artiștilor plastici din Republica Moldova și România, au devenit și ele un element obișnuit al peisajului artistic al țării.

Dezvoltarea industriei culturii în Republica Moldova a întârziat considerabil în raport cu alte țări est-europene. La fel și industria muzicală, ce nu se poate alinia, deocamdată, la procesul dinamic al pieței europene a serviciilor culturale.

Editarea cărții a devenit, cu predilecție, un domeniu al acțiunii private. În 1998, doar 4 % din titlurile de cărți (44 din 1096) au apărut la editurile de stat. Privatizarea sistemului de difuzare a cărții a condus la reprofilarea majorității librăriilor, în special cele din localitățile rurale. Difuzarea este însă într-o situație destul de critică, funcționând adesea sub forma elementară de comerț stradal.

Stagnarea **industriei cinematografice și de difuzare a filmului**, aflată în proces de degradare încă de la începutul anilor '90, se datorează atât lipsei de alocații din partea statului, cât și lipsei de investiții din partea oamenilor de afaceri. Aceștia nu sunt dispuși să-și plaseze mijloacele într-un domeniu care, la fel ca și întreaga industrie a culturii, nu a devenit o parte componentă a economiei de piață. Primele victime ale privatizării au fost cinematografele, reprofile în instituții cu o altă destinație decât cea de proiectare a filmelor. Ceea ce împiedică ieșirea din impas a acestei sfere sunt atât consecințele crizei economice generale, cât și lipsa unui cadru legislativ stimulative și a unei politici fiscale favorabile.

Meșteșugurile artistice populare reprezintă o parte a valorilor etnoculturale

fundamentale ale poporului Moldovei, păstrându-i și afirmându-i identitatea lui națională. De aceea, într-o perioadă de criză a culturii datorată transformărilor social-economice, revitalizarea și dezvoltarea acestora capătă o importanță deosebită. Deși apreciată, producția meșterilor populari - împletitul în fibre vegetale, broderia, țesutul artistic, arta croșetei, ceramica - nu dispune de o piață de desfacere în țară din cauza capacității scăzute de cumpărare a populației, cultura vieții materiale, atât urbană cât și rurală, se menține deocamdată, la un nivel decent. Acest domeniu al culturii, ce necesită nu atât injectări bugetare cât acțiuni de protejare și susținere din partea statului, ar putea să devină o parte importantă a micului business.

Concluzii. Sfera culturii, resimțind acut impactul perioadei de tranziție, este dependentă deocamdată de finanțarea de la buget. Anterior, subvențiile de stat i-au permis să se mențină atât structural cât și calitativ, pierderile fiind înscrise în contul ignorării bazei materiale a culturii. Constrânse de procesul reformelor sistemului financiar-economic din țară, instituțiile de cultură au fost puse, în ultimă instanță, în condiții ce le-au obligat să-și restructureze activitatea, păstrându-și totodată funcționalitatea. Oarecum întârziate, reformele din sfera culturii, desfășurate în condiții economice precare și aplicate forțat sub presiunea scăderii vertiginoase a alocațiilor de la bugetul de stat, au determinat reorientarea instituțiilor de cultură spre surse financiare extrabugetare. În paralel, a fost supusă reformelor și baza legislativă a culturii.

Obiectivul prioritar pentru perspectiva imediată este crearea unor condiții optime pentru menținerea mediului cultural, asigurându-se astfel nu numai dezvoltarea culturii, dar și dezvoltarea social-economică a societății în general. Pentru realizarea acestui obiectiv, Republica Moldova dispune de potențialul necesar: nivelul tradițional înalt al culturii, păstrat în linii mari la cotele necesare, la fel ca și condiția, suficient de înaltă, a gradului de educație a societății.